

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETISH

Xamidova Muborak

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, professor.

e-mail: m.xamidova.1972@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6340-7333>

Annotatsiya.

Maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etishning pedagogik, kommunikativ va ijtimoiy-psixologik shartlari yoritilgan. Ilmiy adabiyotlar asosida inklyuziv ta'lim samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar: o'qituvchining maxsus tayyorgarligi, kommunikativ muhit, ta'lim mazmuni va metodlarini moslashtirish, texnik vositalardan foydalanish hamda tengdoshlar bilan ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolani umumiy sinfga qabul qilishning o'zi yetarli emasligi, uning darsda faol ishtirok etishi va tengdoshlari bilan to'laonli muloqot qilishi uchun kompleks pedagogik qo'llab-quvvatlash zarurligi asoslangan. Shuningdek, oila, pedagog va maxsus mutaxassislar hamkorligi inklyuziv ta'limning muhim sharti sifatida belgilangan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, eshitishida nuqson, kar bolalar, zaif eshituvchi bolalar, maxsus pedagogika, surdopedagogika, kommunikativ muhit, ijtimoiy integratsiya, pedagogik moslashtirish, ta'lim texnologiyalari, tengdoshlar bilan muloqot, inklyuziv ta'lim muhiti.

ВОВЛЕЧЕНИЕ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА В ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Хамидова Муборак

Ташкентский международный университет Кимё, профессор.

Аннотация.

В статье рассматриваются педагогические, коммуникативные и социально-психологические условия вовлечения детей с нарушениями слуха в инклюзивное образование. На основе анализа научной литературы исследуются основные факторы, влияющие на эффективность инклюзивного образования: специальная подготовка педагогов, коммуникативная среда, адаптация содержания и методов обучения, использование технических средств, а также развитие социальных отношений со сверстниками. Обосновывается положение о том, что одного лишь зачисления ребёнка с нарушением слуха в общеобразовательный класс недостаточно, поскольку для его активного участия в учебном процессе и полноценного общения со сверстниками необходима комплексная педагогическая поддержка. Кроме того, сотрудничество семьи, педагогов и профильных специалистов определяется как одно из важнейших условий успешной реализации инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, нарушение слуха, глухие дети, слабослышащие дети, специальная педагогика, сурдopedagogika, коммуникативная среда, социальная интеграция, педагогическая адаптация, образовательные технологии, общение со сверстниками, инклюзивная образовательная среда.

INCLUSION OF CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS IN INCLUSIVE EDUCATION

Xamidova Muborak

Kimyo International University in Tashkent, Professor.

Abstract.

The article examines the pedagogical, communicative, and socio-psychological conditions for including children with hearing impairments in inclusive education. Based on a review of scientific literature, the study analyzes the key factors influencing the effectiveness of inclusive education, including teachers' specialized training, the communicative environment, adaptation of educational content and teaching methods, the use of assistive technologies, and the development of social relationships with peers. It is argued that merely enrolling a child with a hearing impairment in a mainstream classroom is insufficient, as comprehensive pedagogical support is essential to ensure the child's active participation in learning activities and meaningful communication with peers. Furthermore, cooperation among families, teachers, and specialized professionals is identified as a crucial condition for the successful implementation of inclusive education.

Keywords: inclusive education, hearing impairment, deaf children, hard-of-hearing children, special education, education of children with hearing impairments, communicative environment, social integration, pedagogical adaptation, educational

Kirish. Bugungi ta'lim tizimida har bir bolaning individual imkoniyatlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olishini ta'minlash inklyuziv ta'limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muhitiga jalb etish ularning nafaqat bilim olishi, balki muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishi, tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabat o'rnatishi va jamiyatda mustaqil faoliyat yuritishi uchun muhim ahamiyatga ega. Bunday bolalarning ta'lim ehtiyojlari o'ziga xos bo'lgani sababli o'quv jarayonini oddiy shaklda tashkil etish emas, balki uning mazmuni, metodlari, kommunikatsiya vositalari va ta'lim muhitini moslashtirish talab etiladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning ta'lim jarayonidagi asosiy qiyinchiliklaridan biri axborotni qabul qilish va qayta ishlash bilan bog'liq kommunikativ to'siqlardir. O'qituvchi nutqining tezligi, sinfdagi shovqin, vizual axborotning yetarli emasligi yoki tengdoshlar bilan muloqot imkoniyatining cheklanganligi bolaning darsdagi faolligiga ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun inklyuziv ta'limda bolaning faqat jismoniy jihatdan sinfga qo'shilishi emas, balki o'quv materialini tushunishi, savol berishi, javob berishi va jamoaviy faoliyatda ishtirok etishi muhim mezon sifatida qaraladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etishda o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Pedagog eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchining individual ehtiyojlarini anglashi, vizual materiallardan samarali foydalanishi, muloqot usullarini moslashtirishi, zarur hollarda ishora tili va texnik vositalardan foydalanishi lozim. Bunda maxsus pedagog, surdopedagog, logoped, ota-ona va sinf rahbari o'rtasidagi hamkorlik bolaning ta'limiy ehtiyojlarini aniqlash va pedagogik yordamni muvofiqlashtirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish masalasi maxsus pedagogikada bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlash, uning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirish va ijtimoiy muhitga moslashuvini kuchaytirish nuqtayi nazaridan o'rganilmoqda. Ilmiy manbalarda inklyuziyaning samaradorligi bolani umumiy ta'lim muassasasiga joylashtirish bilan emas, balki uning o'quv jarayonida faol ishtirok etishi, axborotni to'liq qabul qilishi va tengdoshlari bilan samarali muloqot qilishi bilan baholanishi ta'kidlanadi.

Xie, Potmėšil va Peters tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning eshituvchi tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlari o'rganilgan. Tadqiqotda mazkur bolalarda suhbatni boshlash, muloqotga qo'shilish va uni davom ettirishda qiyinchiliklar uchrashi aniqlangan. Mualliflar tengdoshlar bilan muntazam birgalikda ta'lim olish va maqsadli ijtimoiy-kommunikativ mashg'ulotlar bolalarning o'zaro munosabatlarini yaxshilashini ko'rsatgan [1, 423–437]. Bu xulosa inklyuziv ta'limda ijtimoiy ishtirokni alohida pedagogik vazifa sifatida belgilash zarurligini ko'rsatadi.

Alasim tomonidan 1993–2020-yillardagi tadqiqotlar asosida o'tkazilgan sifat meta-tahlilida eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning inklyuziv muhitdagi akademik va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar umumlashtirilgan. Tahlilga 34 ta tadqiqot kiritilgan bo'lib, ularda til va savodxonlik, akademik faollik, ijtimoiy munosabatlar hamda ta'lim muhitining ahamiyati yoritilgan. Muallif inklyuziya natijasi bolaning individual xususiyatlari bilan bir qatorda pedagogik yondashuv va ta'lim sharoitiga ham bog'liqligini asoslaydi [2].

Lih, Lee Lay Wah, Nor Rashid va Che Ahmad tomonidan o'tkazilgan skoping-tahlilda eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning inklyuziv ta'limdagi akademik yutuqlari masalasiga e'tibor qaratilgan. Manbalarni umumlashtirish asosida akademik natijalarni baholashda bolaning eshitish imkoniyati, til kompetensiyasi, ta'lim metodlari va qo'llab-quvvatlash vositalarini birgalikda hisobga olish zarurligi ko'rsatilgan [3, 53–65]. Mualliflar inklyuziv ta'limda akademik natijalarni o'rganuvchi tadqiqotlar hali yetarli emasligini qayd etib, baholash vositalarini moslashtirish zaruratini ilgari suradilar.

Mbazi, Ojok va Okwaputning tizimli tahlilida inklyuziv maktablarda eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari o'rganilgan. 27 ta tadqiqot natijalari umumlashtirilib, eshitish apparatlari va koxlear implantlardan foydalanish, vizual materiallar, total kommunikatsiya, qo'shimcha vaqt berish, dars sur'atini moslashtirish va inklyuziv baholash usullari samarali qo'llab-quvvatlash vositalari sifatida ajratilgan [4]. Shu bilan birga, o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi yetarli emasligi, ta'lim resurslarining cheklanganligi, moslashtirilmagan o'quv dasturi va ishora tilidan foydalanish imkoniyatlarining pastligi inklyuziyaga to'sinlik qiluvchi omillar sifatida ko'rsatilgan [4].

Keerthan, Gunjawate, Ravi va Kumarning tizimli sharhida o'qituvchilarning eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni umumta'lim sinflariga jalb etishga munosabati tahlil qilingan. 366 ta maqoladan belgilangan mezonlarga javob bergan 7 ta tadqiqot saralangan. Ularning barchasida o'qituvchilarning inklyuziv ta'limga munosabati asosan ijobiy ekani aniqlangan. Biroq maxsus bilim, amaliy tayyorgarlik va zarur resurslarning yetishmasligi pedagoglarda ishonchsizlikni kuchaytirishi qayd etilgan [5]. Demak, inklyuziv ta'limni rivojlantirishda pedagogning ijobiy munosabatini shakllantirish bilan birga, uning amaliy kompetensiyalarini ham oshirish talab etiladi.

So'nggi tadqiqotlarda inklyuziv ta'limga kompleks yondashuv kuchaymoqda. Xususan, Al-Ghanim va hammualliflar tomonidan 21 mamlakatdagi 33 ta tadqiqot asosida o'tkazilgan skoping-tahlilda o'qituvchi tayyorgarligi, kommunikativ kompetensiya, ta'lim resurslari, jismoniy muhit va ota-ona ishtiroki inklyuziyaning muhim omillari sifatida ajratilgan. Tahlilda o'qituvchi tayyorgarligi 27 ta, kommunikativ kompetensiya 23 ta, resurslar 21 ta, jismoniy muhit 19 ta va ota-ona ishtiroki 15 ta tadqiqotda muhim omil sifatida qayd etilgan. Bu ko'rsatkichlar inklyuziv ta'lim samaradorligi bitta omilga emas, balki o'zaro bog'liq pedagogik, kommunikativ va tashkiliy shartlarga tayanishini ko'rsatadi.

METODOLOGIYA

Tahlil jarayonida qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Turli tadqiqotlarda qayd etilgan kommunikativ to'siqlar, o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, ta'lim muhitini moslashtirish,

texnik vositalardan foydalanish va tengdoshlar bilan ijtimoiy munosabatlar o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqildi. Shu asosda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning inklyuziv ta'limda samarali ishtirokini ta'minlovchi asosiy omillar konseptual jihatdan umumlashtirildi.

Metodologik asos sifatida shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy va inklyuziv yondashuvlar uyg'unlashtirildi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bolaning individual ta'lim ehtiyojlarini hisobga olishga, kompetensiyaviy yondashuv kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga, inklyuziv yondashuv esa ta'lim muhiti va pedagogik jarayonni barcha o'quvchilar uchun moslashtirishga asoslandi.

NATIJALAR

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etishning samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar o'rtasidagi funksional bog'liqliklar aniqlandi. Ularning ta'siri faqat ta'lim jarayonining tashkil etilishi bilan emas, balki bolaning o'quv vazifasini mustaqil bajarishi, ta'limiy axborotni anglashi va sinfdagi faolligini namoyon qilishi bilan belgilanishi ma'lum bo'ldi.

Tahlil natijasida ta'lim mazmunini moslashtirish alohida ahamiyatga ega ekani aniqlandi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchi uchun o'quv topshiriqlarining mazmunini soddalashtirishdan ko'ra, ularni vizual va mantiqiy jihatdan aniq tuzish samaraliroq hisoblanadi. Matnli ko'rsatma, sxema, rasm, jadval, algoritm va qisqa yozma yo'riqlardan birgalikda foydalanish o'quv vazifasining mazmunini mustaqil anglash imkoniyatini oshiradi. Bu yondashuv bolaning doimiy ravishda o'qituvchi yordamiga bo'lgan ehtiyojini kamaytirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim natija o'quv faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etish zarurligini ko'rsatdi. Murakkab vazifani bir vaqtda berish o'rniga, uni kichik amaliy qadamlarga ajratish, har bir bosqichning natijasini aniq belgilash va keyingi vazifaga o'tish o'quvchining mustaqilligini kuchaytiradi. Bunday tashkil etishda asosiy mezon topshiriqning osonlashtirilishi emas, balki uni bajarish mexanizmining aniqlashtirilishi hisoblanadi.

Tahlilda baholash jarayonini differensiallash ham muhim natija sifatida namoyon bo'ldi. Eshitishdagi cheklov sababli topshiriqni qabul qilish shakli o'zgargan holatda o'quvchining bilim darajasini faqat og'zaki javob orqali baholash obyektiv natija bermasligi mumkin. Shuning uchun yozma javob, amaliy topshiriq, vizual taqdimot, test yoki loyiha natijasi kabi muqobil baholash shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda baholash mezonini bolaning eshitish imkoniyatiga emas, egallagan bilimi va shakllangan ko'nikmasiga qaratilgan bo'ladi.

Muhim natijalardan yana biri sinfdagi axborot oqimini tartibga solish bilan bog'liq. Bir vaqtning o'zida bir nechta o'quvchining gapirishi, o'qituvchining harakatlanib turib tushuntirishi yoki og'zaki ko'rsatmaning vizual tayanchsiz berilishi axborotni qabul qilishni qiyinlashtiradi. Shu sababli muloqot navbatini belgilash, asosiy fikrlarni yozma shaklda qayd etish va muhim ko'rsatmalarni takroriy vizual tayanch bilan berish ta'lim jarayonining tushunarligini oshiradi.

Shuningdek, sinfdoshlarning tayyorgarligi alohida natija sifatida ajratildi. Inklyuziv muhitda faqat pedagogning faolligi yetarli emas. Tengdoshlar eshitishida nuqsoni bo'lgan bola bilan muloqot qilishning oddiy qoidalarini bilishi, uni suhbatdan chetda qoldirmasligi va guruhli vazifalarga teng darajada jalb qilishi zarur. Buning uchun maxsus ehtiyojli bolani ajratib qo'ymaydigan, balki butun sinf uchun mo'ljallangan hamkorlik topshiriqlaridan foydalanish samarali yo'l sifatida belgilandi.

Olingan umumlashtirishlar asosida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limning samaradorligini baholashga xizmat qiluvchi amaliy mezonlar tizimi shakllantirildi:

- o'quv vazifasini mustaqil tushunish darajasi;
- berilgan bilimni yangi topshiriqda qo'llay olish;
- dars jarayonida mustaqil faollik ko'rsatishi;
- guruhli vazifalarda ishtirok etishi;
- o'z fikrini tushunarli shaklda ifodalashi;
- baholash natijalarining barqarorligi;
- tengdoshlar bilan hamkorlik qilish qobiliyati.

Shu mezonlar asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini faqat «umumiy sinfdagi o'qishi» bilan emas, balki «o'quv vazifasini tushunishi – bajarishi – natijasini ifodalashi – hamkorlik qilishi» zanjiri orqali baholash maqsadga muvofiqligi aniqlandi. Bu yondashuv eshitishida nuqsoni bo'lgan bolaning ta'limdagi real ishtirokini aniqroq baholash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish masalasiga faqat maxsus pedagogik yordam nuqtayi nazaridan yondashish yetarli emas. Bunda ta'lim muhitidagi barcha ishtirokchilarning o'zaro munosabati, o'quv jarayonining tashkil etilish tartibi va bolaga berilayotgan mustaqil harakat qilish imkoniyati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, inklyuziyaning mazmunini «bir sinfdagi o'qitish» tushunchasidan «umumiy ta'lim jarayonida teng ishtirok etish» tushunchasiga kengaytirish zarur. Bola bir xil xonada o'tirishi mumkin, ammo o'qituvchi ko'rsatmasini tushunmasa, muhokamada qatnashmasa yoki guruhli faoliyatga qo'shilmasa, uning ta'limdagi ishtiroki formal darajada qoladi.

Mazkur holatda eng muhim masalalardan biri o'quv jarayonida axborotning qanday shaklda taqdim etilishi bilan bog'liq. Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchi uchun bir xil mazmunni bir nechta kanal orqali berish ta'limiy imkoniyatlarni kengaytiradi. Masalan, og'zaki tushuntirishni qisqa yozma ko'rsatma, rasm, sxema yoki amaliy namuna bilan qo'llab-quvvatlash bolaning vazifa mazmunini yaxshiroq anglashiga yordam beradi. Bu yerda vizual vosita og'zaki nutqning oddiy o'rnini bosuvchi vosita emas. U ta'limiy axborotni qayta ishlash uchun qo'shimcha tayanch vazifasini

bajaradi. Shu sababli vizuallashtirishni faqat maxsus ehtiyojli o'quvchi uchun emas, balki butun sinfning ta'lim samaradorligini oshiruvchi universal pedagogik vosita sifatida qarash mumkin.

Inklyuziv sinfda o'qituvchining roli ham o'zgaradi. U faqat bilim beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini muvofiqlashtiruvchi subyekt sifatida harakat qilishi kerak. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bola bilan ishlashda o'qituvchi har bir vaziyat uchun alohida metod tanlaydi: ba'zi hollarda vizual material, boshqa hollarda yozma ko'rsatma, amaliy namoyish yoki individual izoh ustuvor bo'lishi mumkin. Demak, samarali inklyuziya tayyor metodik qolipni barcha bolalarga bir xil qo'llashni emas, balki bir xil ta'lim maqsadiga turli yo'llar orqali erishish imkoniyatini yaratishni talab qiladi.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchining mustaqilligi inklyuziv ta'lim sifatini baholashda muhim ko'rsatkichlardan biri bo'lishi kerak. Agar bola har bir topshiriqni bajarishda katta yordamga muhtoj bo'lsa, hatto yuqori darajadagi texnik yoki maxsus pedagogik qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lgan taqdirda ham, ta'lim jarayonining yakuniy samaradorligi cheklanishi mumkin. Shuning uchun yordamni doimiy ravishda ko'rsatish emas, balki bosqichma-bosqich kamaytirib borish maqsadga muvofiq. Dastlab namuna ko'rsatish, keyin qisman yo'naltirish va oxirida mustaqil bajarishga o'tish bolaning o'z imkoniyatlariga ishonchini mustahkamlaydi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning tengdoshlari bilan munosabati ham alohida e'tibor talab qiladi. Oddiy sinfda o'qishning o'zi avtomatik ravishda ijtimoiy yaqinlashuvni ta'minlamaydi. Ayrim hollarda kommunikativ farqlar tufayli bola guruh faoliyatida passiv ishtirokchiga aylanishi mumkin. Shu sababli hamkorlikda bajariladigan vazifalarni shunday tashkil etish kerakki, har bir ishtirokchi muayyan vazifaga ega bo'lsin. Masalan, ma'lumot to'plash, rasmiylashtirish, taqdimot tayyorlash yoki amaliy natijani namoyish etish kabi rollarni navbat bilan bajarish bolaning jamoadagi mavqeini mustahkamlaydi. Bu yondashuv uni «maxsus ehtiyojli o'quvchi» sifatida ajratib ko'rsatishdan ko'ra, sinfning teng huquqli ishtirokchisi sifatida namoyon bo'lishiga sharoit yaratadi.

Muhim jihatlardan biri — o'qituvchining muloqot madaniyati. O'qituvchining yuzini o'quvchiga qaratib gapirishi, muhim fikrlarni aniq va qisqa ifodalashi, bir vaqtning o'zida bir nechta ko'rsatma bermasligi, tushunish holatini nazorat qilishi oddiy ko'rinadigan, ammo ta'lim jarayoni uchun muhim bo'lgan amaliy shartlardir. Bu talablar maxsus murakkab texnologiyalarni talab qilmaydi. Biroq ular muntazam qo'llanilganda bolaning darsdagi faolligi va vazifani bajarishga bo'lgan ishonchini sezilarli darajada qo'llab-quvvatlaydi.

Inklyuziv ta'limda ota-ona bilan hamkorlik ham pedagogik jarayonning uzviy qismi sifatida qaralishi lozim. Ota-ona bolaning kundalik muloqot xususiyatlari, foydalanadigan kommunikatsiya usullari va individual ehtiyojlari haqida muhim ma'lumotga ega. Maktabdagi pedagogik kuzatuvlar bilan oiladagi tajribaning birlashtirilishi bola uchun bir-biriga zid bo'lmagan talablar tizimini shakllantirish imkonini beradi. Ayniqsa, bolaning mustaqilligini rivojlantirishda uy va maktabdagi yondashuvlarning muvofiqligi muhim.

Masalaning yana bir muhim tomoni maxsus mutaxassislar bilan hamkorlikdir. Surdopedagog, logoped, psixolog va boshqa mutaxassislarning vazifasi o'qituvchini almashtirish emas, balki umumiy ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlashdan iborat. Shuning uchun ularning tavsiyalari darsdan alohida tashkil etilgan korreksion mashg'ulotlar bilan cheklanmasdan, sinfdagi real ta'lim jarayoniga tatbiq qilinishi kerak. Bu integratsiyalashgan yordam modeli bolaning maxsus ehtiyojlari bilan umumiy ta'lim talablari o'rtasidagi uzilishni kamaytiradi.

Muhokama shuni ham ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limda tenglik va bir xillik tushunchalarini farqlash zarur. Barcha o'quvchilarga bir xil topshiriq, bir xil vaqt va bir xil usulni qo'llash tashqi jihatdan adolatli ko'rinishi mumkin. Ammo ehtiyojlari turlicha bo'lgan bolalar uchun bunday yondashuv bir xil natija bermasligi mumkin. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchiga qo'shimcha vizual tayanch, boshqa shakldagi yo'riqnoma yoki javob berish uchun muqobil imkoniyat berish imtiyoz emas. Bu uning ta'lim mazmunidan teng darajada foydalanishini ta'minlovchi pedagogik moslashuvdir.

Shu bilan birga, inklyuziv ta'limda texnik vositalarga ortiqcha tayanish ham maqsadga muvofiq emas. Eshitish apparati yoki boshqa qurilma axborotni qabul qilish imkoniyatini yaxshilashi mumkin, ammo bolaning ta'limdagi faolligini avtomatik ravishda ta'minlamaydi. Texnik vosita pedagogik usul, qulay muhit va insonlararo muloqot bilan birlashgandagina o'zining to'liq samarasini namoyon etadi. Shuning uchun texnologiyani maqsad emas, ta'limdagi to'siqni kamaytiruvchi vosita sifatida baholash to'g'ri bo'ladi.

Yana bir muhim jihat — inklyuziv ta'limning natijasini faqat akademik baholar bilan o'lchash cheklangan yondashuv hisoblanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bola uchun darsda savol berish, o'z fikrini ifodalash, tengdoshidan yordam so'rash, guruhda vazifa bajarish, o'z xatosini anglash va uni mustaqil tuzatish kabi harakatlar ham ta'limiy rivojlanishning muhim ko'rsatkichlaridir. Shu sababli ta'lim natijalarini akademik va ijtimoiy-kommunikativ ko'rsatkichlar birligida baholash maqsadga muvofiq.

Mazkur yondashuvlar asosida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etishning samarali modeli «moslashtirilgan muhit — faol ishtirok — mustaqillik — ijtimoiy hamkorlik» izchilligida qurilishi mumkin. Dastlab bola uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi, keyin uning o'quv faoliyatidagi ishtiroki kengaytiriladi, yordam darajasi asta-sekin kamaytiriladi va tengdoshlar bilan mustaqil hamkorlik qilish imkoniyati kuchaytiriladi. Bunday izchillik inklyuziyani bir martalik tashkiliy qaror emas, balki uzluksiz pedagogik jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi.

Shunday qilib, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning inklyuziv ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlash uchun ta'lim muhitini faqat jismoniy jihatdan ochiq qilish kifoya emas. Asosiy vazifa bolaning ta'lim mazmunidan foydalanishi, mustaqil harakat qilishi, sinfda o'z o'rniga ega bo'lishi va ijtimoiy munosabatlarga to'laonli qo'shilishi uchun barqaror pedagogik mexanizm yaratishdan iborat. Bu esa inklyuziv ta'limni maxsus pedagogika, umumiy pedagogika va ijtimoiy hamkorlikning kesishuv nuqtasida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish ularni ta'lim muassasasiga qabul qilish bilan cheklanmaydi. Ularning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi, o'quv vazifalarini mustaqil bajarishi va sinf jamoasi bilan munosabat o'rnatishi uchun mos pedagogik sharoitlar yaratilishi zarur. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishda vizual axborot, aniq ko'rsatmalar, moslashtirilgan topshiriqlar va muqobil baholash shakllaridan maqsadli foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bunday vositalar o'quv mazmunini soddalashtirishga emas, uni bola uchun qulay shaklda o'zlashtirish imkoniyatini ta'minlashga xizmat qiladi. Inklyuziv ta'limning samaradorligi o'qituvchining maxsus pedagogik kompetensiyasi, sinfdagi muloqot madaniyati, texnik va metodik resurslardan oqilona foydalanish hamda oila va mutaxassislar bilan hamkorlikning muvofiqligiga bog'liq. Ayniqsa, bolaga beriladigan yordamni bosqichma-bosqich kamaytirish uning mustaqilligi va o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantirishda muhimdir. Shuningdek, tengdoshlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning ijtimoiy moslashuvi uchun muhim shart hisoblanadi. Guruhli vazifalar, jamoaviy loyihalar va o'zaro yordamga asoslangan faoliyatlar bolaning sinfdagi faolligini kuchaytiradi va uning ijtimoiy maqomini mustahkamlaydi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun samarali inklyuziv ta'lim moslashtirilgan ta'lim muhiti, kommunikativ qulaylik, mustaqil o'quv faoliyati va ijtimoiy hamkorlikning uzviy birligi asosida tashkil etilishi lozim. Bunday yondashuv bolaning mavjud cheklolarini emas, uning ta'limiy imkoniyatlarini markazga qo'yadi va umumiy ta'lim jarayonida teng ishtirok etishi uchun barqaror pedagogik asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xie Y.-H., Potměšil M., Peters B. Children Who Are Deaf or Hard of Hearing in Inclusive Educational Settings: A Literature Review on Interactions with Peers // *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. – 2014. – Vol. 19, № 4. – P. 423–437.
2. Alasim K. Inclusion and d/Deaf and Hard of Hearing Students: A Qualitative Meta-Analysis // *International Journal of Disability, Development and Education*. – 2023. – Vol. 70, № 6. – P. 1120–1146.
3. Lih A. C., Lee L. W., Nor Rashid M. F., Che Ahmad A. Academic Achievement of Children with Deafness or Hard of Hearing (DHH) Inclusive Educational Setting: A Scoping Review // *Jurnal Pendidikan Bitara UPSI*. – 2024. – Vol. 17. – P. 53–65.
4. Mbazi S., Ojok P., Okwaput S. Exclusion within the Inclusion Practices of Learners with Hearing Impairment in Inclusive Schools: A Systematic Review // *International Journal of Studies in Inclusive Education*. – 2024. – Vol. 1, № 2. – P. 16–20.
5. Keerthan K. S., Gunjawate D. R., Ravi R., Kumar K. Exploring Teachers' Knowledge and Attitudes towards the Inclusion of Children with Hearing Impairment in Mainstream Education: A Systematic Review // *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*. – 2025. – Vol. 190. – Article 112255.
6. Al-Ghanim S. A., Maamor N., Khairuddin K. F., Abdul Wahab N. A. Barriers and Facilitators to Educational Inclusion of Deaf and Hard-of-Hearing Students in Mainstream Educational Settings: A Scoping Review // *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. – 2026. – DOI: 10.1093/jdsade/enag067.
7. Nazarova D. A., Mamarajabova Z. N. Maxsus pedagogika (surdopedagogika): darslik. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2019. – 420 b.
8. Po'latova P. M., Nurmhammedova L. Sh., Yakubjonova D. B., Mamarajabova Z. N., Amirsaidova Sh. M., Sultonova A. D. Maxsus pedagogika: darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
9. Mamarajabova Z. N. Adabiy ta'lim jarayonida zaif eshituvchi o'quvchilar nutqini rivojlantirish: pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent: TDPU, 2020.
10. Nazarova D. A. Maktabgacha yoshdagi zaif eshituvchi bolalar nutqini rivojlantirish: pedagogika fanlari nomzodi dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent: TDPU, 2009.
11. Tasbayeva G. Eshitishda nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy muhitga moslashishi // *Fan va jamiyat*. – 2016. – № 1. – B. 83–85.
12. Azizova I., Xojiyeva B. Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash // *Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammolar va ularning yechimlari: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami*. – Toshkent, 2021. – B. 25–27.
13. Bakirova F. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni nutqiy jihatdan inklyuziv ta'limga tayyorlashda yakka mashg'ulot o'qituvchilari faoliyatining ahamiyati // *Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammolar va ularning yechimlari: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami*. – Toshkent, 2021. – B. 57–58.
14. Azimova D. S. Priority Directions of Cooperation between Special School and Library in Formation of Reading Competence of Students with Hearing Impairment // *Central Asian Journal of Social Sciences and History*. – 2023. – Vol. 4, № 3. – P. 65–68. – DOI: 10.51699/cajssh.v4i3.668.